

УДК 338.439.02(477)

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

І. Дроздяк, к. е. н., ст. викладач

Львівський національний аграрний університет

© І. Дроздяк, 2014

Дроздяк І. Продовольча безпека України: проблеми і перспективи

Представлено результати дослідження стану та основних проблем продовольчої безпеки України, причин їх виникнення та пошуку шляхів і напрямів усунення. Значна увага приділена можливостям покращання державного регулювання і підтримки розвитку підприємств і галузей вітчизняного агропромислового комплексу як основного джерела забезпечення потреб продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: продовольча безпека, державне регулювання, бюджет, агропромисловий комплекс.

Drozdiak I. Food safety of Ukraine: problems and perspectives

Some results of Ukraine's food safety main problems, as well as of reasons of its arising and main way of its elimination are presented. Significant attention is devoted to AIC enterprises and branches development as main source of country food safety needs satisfaction governmental regulation and support improvement.

Key words: food safety, governmental regulation, budget, AIC-agridirtinal complex.

Дроздяк І. Продовольственная безопасность Украины: проблемы и перспективы

Представлено результати дослідження стану та основних проблем продовольственной безопасности Украины, причин их возникновения и поиска путей и направлений устранения. Основное внимание уделено возможностям улучшения государственного регулирования и поддержки развития предприятий и отраслей отечественного агропромышленного комплекса как главного источника обеспечения потребностей продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, государственное регулирование, бюджет, агропромышленный комплекс.

Постановка проблеми. Економічна безпека кожної країни поєднує кілька її складових: енергетичну, технологічну, військово-економічну безпеку, безпеку фінансового сектора економіки. Але акумуляційним видом національної економічної безпеки є продовольча безпека, рівень якої визначається рівнем самостійності держави у забезпеченні себе необхідними продовольчими ресурсами та рівнем доступності цих ресурсів для населення країни, що у свою чергу є наслідком співвідношення цін на продукти та доходів населення. Оскільки останнім часом обсяги вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції особливих тенденцій до збільшення не виявляють, у структурі споживаних продуктів зростає частка товарів іноземного походження. При цьому рівень реальних доходів населення практично постійно знижується, тому об'єктивно постає

проблема дійсної продовольчої безпеки країни, яка потребує дослідження щодо її рівня, чинників, які на неї впливають, та відповідних шляхів поліпшення ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які працюють над проблемою розвитку аграрного сектору економіки як основи формування необхідного рівня продовольчої безпеки країни, слід виокремити таких, як В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Валентинов, С. Васильєв, О. Гойчук, А. Данкевич, С. Дем'яненко, С. Дідус, Т. Дудар, М. Калінчик, К. Кулиняк, М. Малік, Б. Пасхавер, І. Рибаків, П. Саблук, Г. Черевко, О. Чорна, О. Шапуров, В. Юрчишин та ін. У Концепції економічної безпеки України продовольча безпека визначається як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, забезпечення достатнього харчування всім

громадянам за нормальних умов та мінімально необхідного – за надзвичайних обставин, наявність у державі необхідних для цього можливостей [1, с. 26]. Насправді суть продовольчої безпеки країни є ширшою, а значення – вагомим, оскільки вона безпосередньо пов'язана з рівнем задоволення першої життєвої потреби людей – потреби в продуктах харчування, яких ніколи не замінять ні енергетика, ні технологія, ні фінанси. Інакше кажучи, саме рівень продовольчої безпеки країни визначає рівень її як економічної, так і політичної незалежності.

В економічних дослідженнях можна зустріти багато спроб обґрунтувати об'єктивний характер погіршення економічної ситуації в аграрній економіці внаслідок її реформування і, як наслідок цього, зниження рівня продовольчої безпеки країни [2, с. 23-25]. Такі об'єктивні чинники, звичайно, мають місце. Однак об'єктивні умови, навіть в силу своєї ж об'єктивності, не даються раз і назавжди. Ступінь їх негативної дії може змінюватися і навіть зменшуватися під впливом науково обґрунтованих вольових рішень і дій суб'єктів господарювання. Інша справа, що внаслідок необґрунтованості таких дій і рішень негативні сторони об'єктивних чинників можуть посилюватися, що мало місце в Україні внаслідок поглиблення економічної кризи через необґрунтованість економічних дій такого суб'єкта, як держава. З огляду на це цілком можна погодитися з В. Юрчишином, що сучасна аграрна криза значною мірою зумовлена недооцінкою найвищими органами державної влади визначального місця сільського господарства в соціально-економічному розвитку країни [3, с. 32]. Держава безпідставно відмовилася від цілеспрямованого регулювання ринкових відносин у потрібних для самого ринку напрямках, а саме: від економічної підтримки найважливішої в Україні галузі економіки – агропромислового комплексу. Як наслідок, замість того, щоб поліпшити державне управління в галузі, реформа тут обернулася новими проблемами та можливостями для розвитку бюрократії і корупції. А криза і дестабілізація сільського господарства як невід'ємної складової єдиного народногосподарського комплексу негативно позначаються на всіх галузях економіки [4, с. 60]. Основними проблемами в аграрному секторі економіки на сьогодні є: відсутність цивілізованого, прозорого аграрного

ринку; відсутність матеріально-технічного оновлення виробництва й умов для його здійснення; незакінченість земельної реформи і відсутність визначеності у напрямках її продовження; нерозвиненість соціальної сфери; нерозробленість механізмів залучення іноземних інвестицій; нерозвиненість правової бази; пониження ролі науки у здійсненні реформаційних процесів [5, с. 6]. Крім того, відсутність реального власника на землю і майно, монополізм окремих постачальників матеріально-технічних ресурсів у поєднанні з обмеженням рівня цін на сільськогосподарську продукцію призвели до катастрофічного диспаритету цін. За даними Інституту аграрної економіки УААН, втрати аграрного сектору від нього сягли понад 95 млрд грн. Значною мірою аграрну економіку підриває податковий тягар, затримки з виплатою заробітної плати, бартер [6, с. 14]. Сюди можна віднести і недорозвиненість потрібної інфраструктури аграрного ринку, що значно сповільнює або навіть унеможлиблює рух продукції до її споживачів.

Отже, на сьогодні ще немає єдиної думки щодо визначення сутності і змісту основних чинників, що негативно впливають на формування потрібного рівня продовольчої безпеки, місця й можливих перспектив і наслідків розвитку організації виробництва в аграрній економіці країни, а також загального процесу диверсифікації. Усе це відповідно формує широке поле для продовження наукових пошуків в окресленій сфері.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження стало вивчення стану та основних проблем продовольчої безпеки України, причин їх виникнення та пошуку шляхів і напрямів усунення. Значна увага приділена можливостям покращання державного регулювання і підтримки розвитку підприємств і галузей вітчизняного агропромислового комплексу як основного джерела забезпечення потреб продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Визначальну роль у підтриманні продовольчої безпеки відіграє рівень розвитку агропромислового комплексу, а він останніми роками в Україні значно знизився, у зв'язку з чим проблема різко загострилася. Обсяги споживання харчових продуктів із розрахунку за душу населення в рік та енергетичний вміст добових раціонів громадян України стали недостатніми для підтримання на на-

лежному рівні здоров'я, працездатності і темпів демографічного відтворення населення. Стан, в якому опинилися сім'ї з низькими доходами, є досить загрозливим. Загалом він ставить під сумнів можливість збереження здорового генофонду нації, що є питанням надзвичайно великої державної ваги, адже у разі відсутності належної реакції на існуючу ситуацію і невживання адекватних проактивних і реактивних заходів негативні зміни і тенденції можуть набути патологічного незворотного характеру, не кажучи вже про повну втрату економічної, а отже, й політичної незалежності. Про важливість дотримання продовольчої безпеки свідчить великий світовий досвід: США чисто штучно підтримують існування в країні виробників сільськогосподарської продукції – фермерів, оскільки втратити їх досить легко, а за потреби відродити – набагато важче і дорожче.

Існуючий в аграрному секторі економіки України стан справ зовсім не свідчить про можливість позитивних змін. При цьому у структурі аграрної економіки країни відбуваються досить динамічні процеси, що характеризуються еволюцією організаційно-правових форм господарювання та диверсифікацією видів аграрних підприємств.

Основними причинами зниження продовольчої безпеки України сьогодні є: 1) наростаюче згортання масштабів агропромислового комплексу і зменшення обсягів виробленої продукції, зниження ефективності її виробництва; 2) значне скорочення реальних доходів населення і доступності для нього харчових продуктів. Близько 30% громадян України перебувають зараз за межею мало-забезпеченості (за сукупним місячним доходом із розрахунку на душу населення).

На нашу думку, через невідповідність і диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію насправді певною мірою не витримується достовірність визначення балансу валового внутрішнього продукту країни. Це підтверджується оцінкою ролі і результатів функціонування АПК, за якою він насправді забезпечує близько 50% ВВП, дві третини товарів народного споживання. В аграрному секторі (разом із харчовою промисловістю) нині створюється понад 60% загальнодержавного фонду споживання та понад 40% додатного сальдо зовнішньо тор-

говельного обороту країни [7, с. 132-133; 8, с. 7].

Об'єктивно існують дві групи заходів, вживання яких може позитивно вплинути на покращання стану продовольчої безпеки України в найближчому періоді: 1) інвестування (в т. ч. й іноземне у всіх його видах) безпосередньо у розвиток галузей сільського господарства – свинарства, скотарства, рослинництва, плодоовочівництва; соціальної сфери села, охорони здоров'я, інших елементів соціальної інфраструктури села, здійснення інноваційної діяльності та науководослідних робіт, пов'язаних із проблемами агропромислового комплексу; 2) оптимальне поєднання ринкових і позаринкових механізмів регулювання економіки агропромислового комплексу (субсидії, дотації, пряма економічна підтримка). Слід також якнайповніше використати позитивні результати реформування сільськогосподарських підприємств і зміни земельних взаємовідносин в аграрному секторі економіки.

Вимагає особливої уваги продовження процесу реформування аграрних формувань через вдосконалення організаційних форм господарювання на основі приватної власності. Слід вжити заходи зі збереження крупномасштабного виробництва і широко розвивати процеси його концентрації укрупненням господарств і розвитком кооперативних економічних вертикальних і горизонтальних взаємовідносин в агропромисловому комплексі, оскільки переваги над дрібним є об'єктивно обумовлені та історично виправдані. При цьому на ринку АПК слід передбачати й нішу для малого бізнесу – дрібних фермерських, переробних та обслуговуючих господарств, результати діяльності яких у вигляді продукції і послуг в умовах ринкової економіки в низці випадків цілком можуть конкурувати з аналогічними результатами великих фірм. Значною мірою сприяти цьому може активніше застосування нової форми господарювання на основі приватної власності на землю та майно зі широким використанням орендних відносин, наданням можливості реалізувати права селян одержувати доходи за здані в оренду земельні та майнові паї.

Забезпеченню конкурентоспроможності аграрного сектору України на світовому ринку значною мірою може сприяти створення і розвиток системи й служби контролю за до-

триманням міжнародних стандартів якості та екологічної безпечності вироблюваної продукції. Для цього слід розвивати наукові дослідження щодо біологізації виробничих процесів у сільському господарстві та обслуговуючих сферах, особливо у сфері переробки.

Експортно-імпортна політика України потребує свого вдосконалення через введення штрафних санкцій щодо суб'єктів господарської зовнішньоекономічної діяльності за проведення бартерних операцій, підвищення ступеня захисту вітчизняного виробника від конкуренції іноземного капіталу, підвищення якості підготовки митних службовців і спрощення порядку оформлення митної процедури.

Існуючий диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію повинен бути зведений до можливого мінімуму через встановлення державного контролю за процесами ціноутворення, введення системи цінового і ринкового моніторингу та організації відповідної служби в масштабах держави.

Для вдосконалення системи оподаткування слід обов'язково враховувати, що, як відомо в цілому світі, стимулюючу функцію податки мають тільки до певної межі, за перевищення якої вони починають негативно впливати на надходження грошей до бюджету. Тому система оподаткування повинна мати гнучкий і проактивний характер, що дало б змогу аграрним підприємствам поступово, але швидко розвиватися і нарощувати свій виробничий потенціал.

Розвиток системи кредитування підприємств АПК повинен передбачати створення кредитних спілок, а також розробку заходів щодо зобов'язання комерційних банків надавати кредити аграрним підприємствам і навчання банківських працівників специфічній роботі з цими підприємствами.

Найбільш ефективними механізмами санації в аграрному секторі економіки України можна вважати: реструктуризацію збиткових і низькорентабельних форм господарювання, рефінансування боргів за рахунок пільгового державного цільового фінансування, реструктуризацію короткотермінових боргів у довготермінові, випуск цінних паперів під гарантію санатора, відтермінування сплати боргу або списання його частинами.

Захищати сільськогосподарських товаровиробників від дії стихій та несприятливих умов виробництва слід за допомогою: запро-

вадження обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та формування взаємовідносин сільськогосподарських товаровиробників зі страховими органами в напрямі забезпечення еквівалентності між страховими платежами і страховими відшкодуваннями за відповідний період (наприклад 5 років); фінансування превентивних і регресивних заходів за рахунок державного бюджету; розвитку екологічного страхування в обов'язковій і добровільній формах.

Потребує негайного підвищення рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України з метою ширшого залучення іноземних інвестицій та підвищення ефективності їх використання, що вимагає досліджень у галузі розробки заходів щодо зростання рівня інвестиційної сприйнятливості наших підприємств до іноземного інвестування. Це передбачає розробку державної програми сприяння іноземному інвестуванню в АПК України [9, с. 153-158]. "На жаль, на сьогодні є певне нерозуміння того, що найголовнішим фактором, який обмежує потенціал агросектора України, є відсутність інвестицій... Гроші йдуть туди, де можуть працювати... в Африку, Азію... Основні фактори, що впливають на можливість залучення інвестицій, - корупція та політична і законодавча нестабільність – все разом, це те, що не дозволяє українському агросектору розвиватися" [10, с. 1].

Усі питання розвитку інфраструктури АПК, вдосконалення системи обслуговування сільськогосподарських виробників та організаційних форм господарювання нерозривно пов'язані з розвитком системи кооперації в АПК. Для цього потрібна відповідна законодавча база та розробка обґрунтованої державної програми розвитку кооперації, в рамках якої слід передбачити підготовку у вищих навчальних закладах країни відповідних спеціалістів різного рівня і профілю.

У ході проведення адміністративної реформи в АПК особливий акцент слід зробити на підвищенні ролі місцевого самоврядування та регіональних органів державної влади. Існуючим обласним і районним управлінням АПК потрібно надати функції інформативно-консультативної, облікової та науково-технічної служб, оскільки адміністративні функції таким органам у ринкових умовах стають невласливими. Працівники органів

державної влади та самоврядування на місцях повинні періодично підвищувати свою кваліфікацію з метою достосування до вимог реформаційних процесів у країні.

Потрібно зберегти систему підготовки кадрів для роботи в агропромисловому секторі, яка здійснюється на базі вищих аграрних навчальних закладів у підпорядкуванні Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Кошти державного бюджету належить виділяти на цільове будівництво необхідних об'єктів соціальної інфраструктури чи під конкретні соціальні програми, що стосуються питань охорони здоров'я, довкілля, освіти, соціального захисту населення тощо.

Враховуючи дефіцит державного бюджету, державна політика щодо соціального розвитку сільських поселень повинна реалізовуватися в таких напрямках: обов'язкове централізоване фінансування державних установ соціальної інфраструктури; регулювання податкового механізму для підприємств, що функціонують в сільській місцевості; приватизація підприємств соціальної інфраструктури.

Для покращання стану та умов функціонування, а на цій основі – підвищення ефективності аграрної економіки та аграрного ринку в Україні й рівня її продовольчої безпеки необхідно розробити комплекс програму їх державного регулювання із відповідним організаційно-економічним, інституційним і правовим забезпеченням, яка повинна передбачати:

- формування відповідних міжпрофесійних і державних інституцій з регулювання аграрного ринку і міжгалузевих відносин;

- вдосконалення кількісної структури аграрного ринку на основі підвищення концентрації і поглиблення спеціалізації виробництва через розвиток кооперації та інтеграційних процесів;

- персоніфікацію, структуризацію, підвищення прозорості, прогнозованості і керуваності аграрного ринку;

- вдосконалення системи економічних взаємовідносин між учасниками кооперованих та інтегрованих формувань;

- розробку і реалізацію умов вільного функціонування земельного ринку;

- вивчення потреби і створення умов для розвитку інфраструктури аграрного ринку;

- вдосконалення вітчизняного ринкового законодавства і його впорядкування та стабілізацію;

- розвиток сільськогосподарського довідництва на основі університетських центрів і поліпшення інформативно-консультативного забезпечення суб'єктів ринку.

Для науково обґрунтованого і практично виваженого регулювання аграрного ринку та його складових – продуктових ринків потрібні відповідні структури, як це має місце, знову ж таки, в розвинених країнах, зокрема у наших сусідів – у Польщі, де цю роль виконує Агентство сільськогосподарського ринку, створене ще у 1990 р. Існуючі в Україні управління обласного та районного рівнів таких функцій виконувати не можуть і не будуть, оскільки вони для цього не призначені (взагалі незрозуміло, для чого вони сьогодні потрібні!). Профільне міністерство ще у 2002 році зробило активну спробу працювати над цією проблемою і кафедра економіки підприємства на той час Львівського державного аграрного університету протягом року розробляла проект створення в Україні Державного агентства з регулювання продовольчого ринку. Вивчивши існуючі умови та широкий зарубіжний досвід, науковці запропонували проект такої структури, який був схвалений на колегії Мінагрополітики. Проте на цьому всі роботи припинилися, оскільки на їх продовження не було виділено жодних коштів. Крім того, виникли “традиційні” питання приміщення, відомчої належності структури тощо. Створений у 2005 р. так званий Аграрний фонд (замість пропонованого Державного агентства), на думку самих же урядовців, сформовано із запізненням [11, с. 8]. Тоді, коли це треба було зробити, коштами його не наповнили. Коли ж гроші надійшли, їх спрямували не на фінансові інтервенції, а на заставні закупівлі зерна, добре при цьому розуміючи, що цей механізм гірший. “Кредити” отримали вибрані господарства під заставу зерна, тоді як можна було через механізм фінансових інтервенцій показати справжню його ціну і Аграрний фонд виконав би свою основну місію. Та й функції цієї структури є набагато обмеженішими, ніж пропонувалося, і структурних інституцій для забезпечення його роботи наразі все ще недостатньо. Викликає сумнів можливість цінної підтримки й авансування діяльності сільськогосподарських товаровиробників Аг-

рарним фондом у 2014 році при тому, що на 40% (до 300 млн грн із 500 млн грн) зменшуються видатки на витрати цього органу, пов'язані із комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки та експорту продукції об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду [12, с. 49; 13, с. 12].

Позитивними можна вважати вже зроблені державою кроки у сприянні створенню в Україні оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСГП). Повністю працюють ринки “Шувар”, “Столичний”, “Господар” і “Азовський”, а всього статус ОРСГП одержало 12 юридичних осіб [14]. Об'єктивною перевагою такої форми торгівлі сільськогосподарською продукцією як для продавців, так і для покупців є те, що посередники, які необґрунтовано підвищують ціни на продукцію, не допускаються до таких точок продажу. Оптові ринки стають важливим елементом логістики сільськогосподарської продукції, адже для задоволення потреб сільськогосподарських виробників і споживачів їх продукції в інфраструктуру кожного з них входить як мінімум один логістичний термінал. Тут також здійснюється якісна передпродажна підготовка продукції, відбувається прийомка, зберігання, мийка, калібрування, фасування, формування товарних партій і підготовка продукції до подальшого транспортування.

Проте державна політика підтримки сільськогосподарських виробників потребує певної стабільності, щоб не було таких випадків, як із підтримкою, наприклад, розвитку тваринництва – державними програмами передбачалися компенсації витрат на зведення приміщень для утримання великої рогатої худоби за умови, якщо корівник розрахований щонайменше на 300 голів худоби, але фермери, які працювали за такими умовами, грошей так і не отримали, оскільки після завершення будівництва умови програми змінилися і мінімальне поголів'я повинно було складати 600 голів [15, с. 186].

Те саме стосується і зазначеної підтримки розвитку ОРСГП: бюджет на 2014 рік свідчить про припинення фінансування програми створення оптових ринків сільгосппродукції [13, с. 12]. Найбільше зростання видатків порівняно з 2013 роком (у понад два рази) передбачається на фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі – аж 206 млн

779,9 тис. грн, що в перерахунку на площу орної землі становить всього 7 грн/га (!) [12, с. 48].

Ще одним позитивним явищем, що певною мірою вселяє надію на поліпшення ситуації в агропродовольчому забезпеченні країни, є виникнення і розвиток нової організаційної форми реалізації інтеграційних зв'язків у поєднанні з потужною концентрацією виробництва, що матеріалізується у формі агрохолдингів. На відміну від сільськогосподарських підприємств, в яких основну питому вагу (44,5%) у складі основних засобів мають будівлі та споруди, тобто пасивна їхня частина, в агрохолдингах понад 41% припадає на машини й обладнання – найбільш активну частину основних засобів, від яких залежить рівень продуктивності праці та інших показників. Як результат, в агрохолдингах фондівдача майже в три рази вища порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами (2,3 грн проти 0,8 грн в сільськогосподарських підприємствах) [16]. В агрохолдингах зосереджено 14,5% поголів'я великої рогатої худоби, 15,7% корів, 23,1% свиней, 66% поголів'я птиці від загальної їх кількості в сільськогосподарських підприємствах. На частку основних агрохолдингів у 2010 році припадало 55% виробництва м'яса птиці у забійній масі, 10,6% свинини, 4,8% яловичини, 3,5% молодняка. Вони модернізують існуючі тваринницькі комплекси й впроваджують у виробництво нові технологічні прийоми. Як результат, у 2010 році середній надій молока від однієї корови в основних агрохолдингах становив 4,2 т проти 3,7 т в інших сільськогосподарських підприємствах і 4,1 т – в господарствах населення. У деяких агрохолдингах надій молока від корови становить 5,0-7,5 т, а в “Агросоюзі” – 7,9 т [17, с. 72].

Висновки. Продовольча безпека є основою економічної незалежності та національної безпеки країни загалом. Вітчизняний агропромисловий комплекс України дедалі більше стає неспроможним забезпечити необхідний рівень харчування населення країни. Основними чинниками такої ситуації є все більше самоусунення держави від цілеспрямованого регулювання і реальної фінансової підтримки розвитку сільського господарства, інших галузей та інфраструктури агропромислового комплексу, що автоматично знижує й рівень інвестиційної привабливості цього

сектору економіки для іноземних інвесторів. Погіршенню ситуації сприяє і дедалі більша політична нестабільність в країні. Потрібні негайна конструктивна зміна ставлення держави до проблем АПК і спрощення умов ведення аграрного бізнесу в плані налагодження ситуації із відшкодуванням ПДВ, оптимізацією оподаткування і кредитування аграрних і агропромислових підприємств, стиму-

люванням зовнішньоекономічної діяльності та іноземного інвестування. Нехтування цією об'єктивністю загрожує підвищенням рівня залежності України від імпорту готової продовольчої продукції іноземного виробництва, перетворенням країни на сировинний придаток для європейського агробізнесу та на полігон захоронення й утилізації його відходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування ; кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
2. Макаренко П. М. Причини аграрної кризи і недооцінка ролі держави в умовах ринкових перетворень / П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 22-29.
3. Юрчишин В. В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 32-36.
4. Ревенко М. М. Аграрні відносини в Україні: проблеми і їх вирішення / М. М. Ревенко // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 60-64.
5. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа: радикальні заходи, високий результат / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 3-7.
6. Рижук С. М. Державне регулювання аграрного сектора та перехід на інноваційну модель розвитку / С. М. Рижук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 14-23.
7. Горська О. В. Проблеми України в контексті європейської інтеграції / О. В. Горська // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 132-135.
8. Соціально-економічний розвиток аграрного сектора в інтересах суспільства // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 4-20.
9. Іваницька Г. Б. Іноземні інвестиції в АПК / Г. Б. Іваницька. – Львів : ВПВ ЛвЦНТИ, 2002. – 268 с.
10. Гошовська З. Якщо на вулицях горітимуть автобуси – інвестори не прийдуть / З. Гошовська // АгроМаркет. – 2014. – Лютий. – С. 1-4.
11. Мельник Ю. Аграрна політика обов'язково має спиратись на ґрунтовний аналіз, прогноз і план дій / Ю. Мельник // Пропозиція. – 2006. – № 1. – С. 8-11.
12. Галас В. Аграрний бюджет-2014 / В. Галас // The Ukrainian Farmer. – 2014. – № 2. – С. 48-49.
13. Степанюк О. Бюджет-2014. Виживе найсильніший / О. Степанюк // Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 3 (274). – С. 12-13.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrnews.com.ua/show/279676.html>.
15. Михно М. Бринза – сир із-нід преси / М. Михно // The Ukrainian Farmer – 2014. – Лютий. – С. 182-186.
16. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 139-147.
17. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : монографія / А. Є. Данкевич. – К. : ННЦ ІАН, 2011. – 350 с.

